

2007- PROCESSOS

PROCESSOS GRUPALS I SOCIALS AL BULLYING (1)

Autor: Marina Parés Soliva

Institució: Servei Europeu d'Informació sobre el Mobbing - SEDISEM

"Ahir em va anar malament a classe, bé al pati, però no tinc ganes d'explicar-això. Avui m'han escopit".

Laia 12 anys.

PROCESSOS GRUPALS I SOCIALS AL BULLYING

(1)Autor: Marina Parés Soliva

Institució: Servei Europeu d'Informació sobre el Mobbing – SEDISEM

"Ahir em va anar malament a classe, bé al pati, però no tinc ganes d'explicar-això. Avui m'han escopit". Laia 12 anys.

Resum:

Aquesta ponència versa sobre l'assetjament escolar o bullying i vol ser una anàlisi dels factors que incideixen en la seva emergència, aquells que potencien la cronificació dels casos i els que faciliten l'extensió del fenomen de la violència entre iguals en el si d'institucions que tenen el compromís social d'educar les noves generacions. No vaig a detenir-me en l'anàlisi conceptual de l'assetjament escolar, ni de les diverses definicions existents, tampoc vaig a basar-me en dades estadístiques, sinó que vaig a aturar-me en l'anàlisi dels processos grupals i socials de l'assetjament escolar o bullying amb un prisma social del fenomen i basant-me en una gran varietat d'exemples de casos. I atès que aquest estudi té la pretensió d'incidir en els elements que impedeixen una resolució efectiva de l'assetjament escolar el seu objectiu consisteix a proporcionar elements que trenquin aquesta dinàmica.

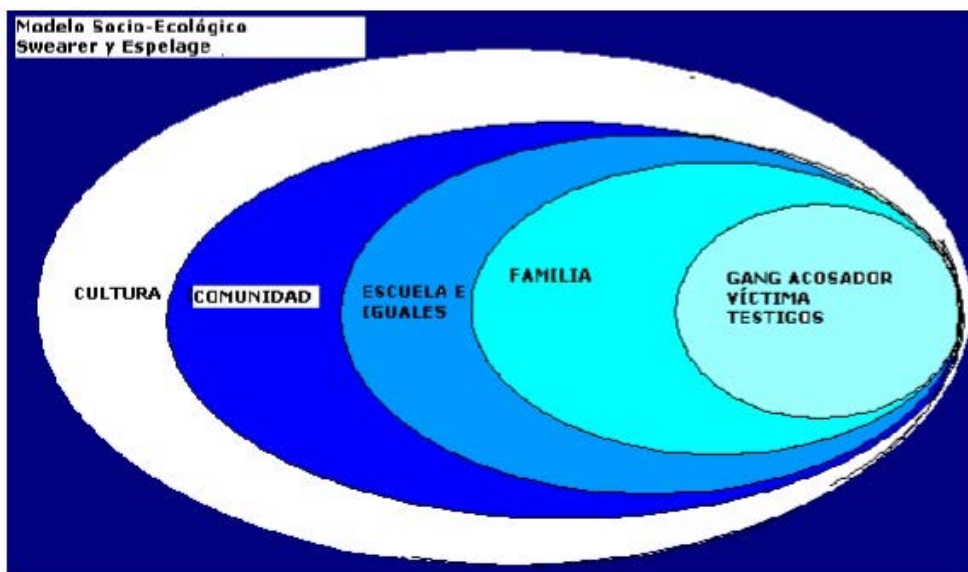
Abstract: This communication turns on the harassment Escolàstica or bullying and wants to be an analysis of the factors that affect their emergency, those that they harness the chronic of the cases and those that facilitate the extension of the phenomenon of the violence between equal in institutions that have the social commitment to educate the new generations. I am not going to stop in the conceptual analysis of the harassment Escolàstica, nor of the diverse existing definitions, am either going to be based on statistical data, but that I am going to stop in the analysis of the group and social processes of the harassment Escolàstica or bullying with a social prism of the phenomenon and basing to me on a great variety of examples of cases. And since this study has the pretensió to affect the elements that prevents an effective resolution of the harassment Escolàstica their objective consists of providing elements that break that dynamics.

Paraules Claus : Assetjament escolar, Bullying, Violència entre iguals, Procés grupal i Procés organitzacional.

Introducció

Des de fa algun temps en les societats occidentals s'ha desfermat una certa preocupació per l'augment de casos d'assetjament escolar. A Espanya aquesta preocupació va tenir com a

detonant el suïcidi de Jokin, un noi d'Hondarribia, de què analitzarem el seu assetjament al llarg d'aquesta ponència. Es dona la paradoxa que malgrat aquesta preocupació social no s'han aturat els casos de bullying, segons manifesten els nens assetjats (2), ni tampoc ha servit per prevenir l'emergència de nous casos, tal com es pot comprovar des dels diversos fòrums de participació a internet (3). Per tant per entendre perquè no s'ha pogut aturar el bullying resultarà indispensable tenir en compte el context en què es produeix l'assetjament escolar i els seus respectius agents: els companys que són testimonis directes, la família, l'escola, la comunitat i la societat. La societat entesa en el seu conjunt com a defensora i transmissora de valors i de cultura. Anem a incidir-hi mitjançant l'anàlisi dels processos grupals, organitzacionals i socials que tenen lloc, en funció de el model socio-ecològic de Sweater i Espelage (2004). (4). Esquema d'elaboració pròpia per Marina Parés basat en el Model de Sweater i Espelage.

Sabem que en l'origen i, especialment, en el desenvolupament de la major part de les conductes agressives i d'assetjament (Mobbing, bullying) es troben, a més de possibles factors individuals tant dels agressors com de les víctimes, les influències de processos grupals, així com de factors organitzacionals i socials. En definitiva, la major part del comportament humà no depèn exclusivament ni de les característiques personals ni de les ambientals, sinó de la seva interacció, la qual al seu torn posseeix un caràcter únic, ja que cap vivència o situació és idèntica a una altra. En aquesta ponència s'incidirà en els processos grupals, els processos organitzacionals i els processos socials de l'assetjament escolar. En l'apartat dels processos grupals analitzarem el grup, tant el comportament dels alumnes que integren el grup d'assetjament (o gang), és a dir a l'instigador de l'assetjament i a la seva camarilla, com el comportament del grup-classe, és a dir dels companys que són testimonis directes de la violència.

En l'apartat d'estudi dels processos organitzacionals analitzarem l'escola, incloent en aquest epígraf tant als docents, la direcció, la resta de companys, el consell escolar, i a les associacions de pares i mares d'alumnes.

L'anàlisi dels processos socials es centrarà en una reflexió sobre la comunitat on està inserit el centre escolar i també de la societat en el seu conjunt.

Avui dia els factors grupals, organitzacionals i socials tendeixen habitualment a ignorar les conductes d'assetjament, tolerar, secundar i fins i tot poden arribar a instigar-les. Vegem alguns exemples.

Exemples d'ignorar. Cas 1: Un barri que no va donar suport a la víctima i llavors la família va haver de traslladar-se i canviar de domicili: "Una família sevillana ens informa de la terrible situació per la que encara estan passant després d'haver hagut d'abandonar el barri on residien i haver hagut de traslladar-se a una zona allunyada fora de la ciutat, pels continus assetjaments, amenaces i agressions que una alumna i el seu grup d'amics han protagonitzat contra dos germanes de 12 i 15 anys d'edat, tant a l'Institut com a l'exterior".

Cas 2: Un altre exemple on els testimonis de l'assetjament, en aquest cas persones del carrer no presten auxili, tot i tractar-se d'una greu situació de maltractament infantil en què una menor que es va veure indefensa davant l'ultratge de trenta persones: "Una trentena de joves va agredir una companya d'Institut menor d'edat a la qual van copejar amb puntades i pedres, segons han informat dos testimonis presencials a la Policia. La jove va assegurar després que els agressors eren companys d'estudis i que alguns d'ells anaven a la seva mateixa classe. Una veïna va explicar que algun agressor va arribar a bufetejar-la i que el més impactant va ser que la gent que va presenciar el succés va romandre "impassible". Però no era la primera vegada que la noia era víctima d'aquesta barbàrie".

Exemples de tolerar. Cas 1: Un exemple de tolerància per part dels professors a l'interior de el centre educatiu: "La Fiscalia de Menors ha obert una investigació per aclarir un suposat cas d'assetjament escolar d'una estudiant de tercer d'ESO de l'Escola Pia de Barcelona que va presentar una denúncia contra dos companys als quals acusa d'insultar-la i perseguir-la, a més de rebre una bufetada d'un d'ells. L'adolescent explica que pocs dies després de començar les classes (el que va fer el passat 19 de setembre), alguns nois que cursen quart d'ESO la insultaven cridant-la "pija" i "pallasso" perquè vestia de forma clàssica, a més de rebre notes en què li preguntaven "Vols foliar amb mi?". Un dia que portava faldilla, uns nens van aconseguir fer-li una foto de l'entreuix en la qual se li veien les calces, amb un telèfon mòbil. A part dels insults, l'adolescent assegura que aquest dia van arribar a donar-li un "cop de mà a tota la cara i bastant fort", després d'un intercanvi de crits entre ells. "Els professors ho van veure i no van fer res".

Cas 2: Un altre exemple de tolerància, en aquest cas per part de la família, relatat per la mateixa víctima: "Però l'ESO va ser potser la pitjor època, a 1r d'ESO em van tocar dos repetidors darrere del meu lloc que es van proposar amargar-me la vida, em pegaven cada dia i es ficaven amb mi, a casa no m'atrevia a explicar res, és més, aquest any va ser el únic que vaig explicar de la meua pròpia boca el que succeïa, però a casa meua no se li donava més importància al fet que dos companys meus em peguessin dia si i dia també. Arribat el 2n trimestre, un d'ells d'un cop de puny em va trencar les ulleres".

Exemples de secundar: Cas 1: Aportem un cas en el qual es secunda l'assetjament per ampliació del grup de assetjadors per part d'altres alumnes, narrat per la mare: "El meu fill va començar a deixar de sortir al carrer, i molts dels seus companys van deixar de parlar-li. A la fi, va dir que no desitjava fer el viatge d'estudis que estava programat perquè gairebé cap nen de la classe li parlava".

Cas 2: Un altre cas en el qual s'estén la fustigació a l'afegir-se a l'assetjament una part dels companys de l'aula. Contat per la mateixa víctima un noi de 14 anys: "Crec que tinc un problema que tenen molts altres nois. Em sento marginat per dos companys. Ho he pensat moltes vegades i he intentat descobrir per què ho fan, perquè crec que soc bo i intento ser-ho sempre, no m'agrada fer males jugades (...), ni ric dels altres", recull textualment l'escrit. L'adolescent, de 14 anys, relata que mentre els seus dos companys li intimiden la resta de la classe "no feia res per evitar les putades i a sobre els reien les gràcies, sense adonar-se de la ràbia i patiment que

això em produïa". Van deixar així de convidar-lo a les festes d'aniversari i amb això va arribar l'aïllament i la marginació. "Tant de bo sabessin ells el dolor que em causen amb la seva actitud al rebutjar-i deixar-me a un costat", diu. "Aquesta marginació no només m'afecta a mi, també repercuteix en els meus pares explicant-los el que passa amb els meus companys. Moltes vegades no els explico tot per no fer-los patir més".

Exemple d'instigar: Cas 1: Un cas en el qual es va propagar l'assetjament a tot el poble, relatat per la mateixa víctima: "En el següent curs ja van començar a fer-me el buit, em posaven més malnoms i es va estendre al carrer, fins a un grau paranoic perquè em passava amb persones que no coneixia", explica. Al viure en un poble petit, en el qual es coneix tothom, el que divertia a alguns dels seus companys va començar a ser un "entreteniment" per a més gent, una diversió que ella patia com un acarnissament. "Tothom et fa el buit, cada vegada és pitjor i es va afegint més gent".

Cas 2: Un altre exemple on són els testimonis els que instiguen i potencien l'assetjament: L'incident va sorgir per una baralla entre la víctima i una companya més petita, per un noi. Quan van començar els insults, les joves van començar a incitar a la estudiant menor perquè donés una lliçó a l'altra. Després van envoltar la víctima, amenaçant-la de mort si a l'endemà anava a l'escola. La directora les va poder aturar per alguns instants, però després l'agressió va seguir.

Coincidim amb Carlos Alcover quan afirma que per a la comprensió, la prevenció i l'eliminació d'aquests tipus de conductes resulta imprescindible conèixer els efectes dels esmentats processos grupals, organitzacionals i socials. (Alcover de la Hera) (1).

Concepte i Definició d'Assetjament Escolar.

L'OMS defineix la violència com l'ús deliberat de la força física o el poder, ja sigui en grau d'amenaça o efectiu, contra un mateix, una altra persona o un grup o comunitat, que causi o tingui moltes probabilitats de causar lesions, mort, danys psicològics, trastorns de desenvolupament o privacions. Va ser Dan Olweus un dels primers que va analitzar el fenomen de l'assetjament escolar i va arribar a definir una situació d'assetjament i intimidació o bullying de la següent manera: "un alumne és agredit o es converteix en víctima quan està exposat, de forma repetida i durant un temps, a accions negatives que porta a terme un altre alumne o diversos d'ells" (5). La definició més estesa és la que entén l'assetjament escolar com un conjunt de conductes de maltractament, normalment intencionat i perjudicial d'un o diversos alumnes sobre un altre(s), generalment més febles en algun sentit (en nombre, en edat, en força física o en resistència psicològica), als que converteixen en les seves víctimes habituals, els quals no poden defensar-se per si mateixos de manera eficaç. El maltractament pot incloure insults o maltractament verbal, vexacions i abusos sexuals, rebuig o exclusió social i agressivitat física, i habitualment s'acompanya de furt, robatori o destrossa de propietats i béns.

Comportaments. S'han identificat 25 comportaments d'assetjament escolar o bullying:

1- Anomenar malnoms, 2- No parlar-li, 3- Riure d'ell quan s'equivoca, 4- Insultar, 5- Acusar de coses que no ha dit o no ha fet, 6- Contar mentides sobre ell, 7- Ficar-se amb ell per la seva manera de ser, 8- Burlar-se de la seva aparença física, 9- No deixar-lo jugar amb el grup, 10- Fer gestos de burla o menyspreu, 11- Xisclar-lo o cridar, 12- Criticar-lo per tot el que fa, 13- Imitar-lo per burlar-se'n, 14- Odiar-lo sense raó, 15- Canviar el significat del que diu, 16- Pegar-li clatellots, cops de puny i puntades de peu, 17- No deixar-lo parlar, 18- Amagar-li coses, 19- Posar-

li en ridícul davant els altres, 20- Tenir-lo mania, 21- Ficar-se amb ell per fer-lo plorar, 22- Dir a altres que no estiguin amb ell o que no li parlin, 23- Ficar-se amb ell per la seva forma de parlar, 24- Ficar-se amb ell per ser diferent, 25- Robar-li les seves coses. Font: Informe Cisneros X realitzat pels investigadors Araceli Oñate i Iñaki Piñuel (6).

Característiques. Per finalitzar aquesta succinta incursió conceptual de l'assetjament escolar, i un cop descrites algunes definicions del fenomen així com les conductes d'assetjament, cal abordar les característiques pròpies d'aquesta situació, i per això ens basarem en el ja esmentat treball d'Alcover de la Hera (1). Les característiques bàsiques de l'assetjament escolar són quatre: la indefensió, la desigualtat, la persistència i l'absència de provocació. Vegem-amb més detall.

1) Indefensió. L'existència d'una víctima indefensa que es converteix en el blanc d'un company o d'un grup d'ells. La nena relata que l'havien pegat al pati, davant de les monitores

2) Desigualtat. Es produeix una situació de desigualtat, ja sigui física, psicològica o social, a més de la indefensió per part de la víctima. La desigualtat física pot basar-se en una major corpulència o a tenir més edat. Segons les explicacions del menor, ha estat sotmès a un rosari de burles, insults, rialles i mofes, i a més ha estat víctima d'un "aïllament total" per part dels companys. Explica que "El deixaven sol per a tot, fins i tot per als exercicis de gimnàstica en què han de participar dues persones", lamentava la seva mare. Aquest alumne també ha patit robatoris i destrosses dels seus dibuixos de classe.

La desigualtat psicològica consisteix a provocar por a la víctima. Fragment d'una carta escrita per una adolescent de 15 anys: "Des del primer dia que vaig començar les meves classes de 3r d'ESO he patit assetjaments psíquics i amenaces de mort. Em diuen que tinc la sida, m'acusen de lladre, que soc adoptada (...) vaig veure que el problema se me'n va anar de les mans, vaig haver de trucar als meus pares i ara ells també estan amenaçats de mort".

La desigualtat social consisteix en una desigualtat numèrica: el grup contra la víctima. Vegem un altre exemple. "El 28 de Setembre, la mare i la filla petita van ser atacades per la menor-assetjadora amb el seu grup d'amics davant la porta de l'Institut quan havia anat a recollir-la. Va ser testimoni directe la Cap d'Estudis. Enmig de l'escàndol d'insults i veus, la menor agressora va increpar igualment a la Cap d'Estudis dient-li: "I que sàpigues tu que de la cancel.la per fora faig el que em dona la gana".

3) Persistència. Es tracta d'agressions repetitives i persistents que poden fins i tot arribar a prolongar-se durant diversos anys. Un altre exemple: Pràcticament des que va començar les classes, a finals de l'any 2005, companys del centre li han pegat, torturat, amenaçat i robat. La setmana passada el seu cas va sortir a la llum, després que la Guàrdia Civil informés de la detenció de tres alumnes de l'escola per agredir de forma reiterada.

4) Absència de Provocació. Són comportaments i relacions injustificats, ja que no existeix cap tipus de provocació per part de les víctimes. Vegem: Les dues germanes ja no van tornar a l'escola, però l'actitud de la menor agressora no va canviar perquè de nou va anar amb un grup de suport (el seu nuvi entre ells) a casa d'aquesta família per atacar-los. Uns dies més tard la menor agressora va ser sancionada amb una expulsió d'un mes. Les amigues de les nenes víctimes van deixar fins i tot de parlar-los, apartant-se per por dels pares a veure-les involucrades en el conflicte amb l'agressora i la seva colla. Cal assenyalar que la germana gran (4t d'ESO) és un alumna d'excel·lents i mai abans havia tingut cap problema amb ningú. ni tan sols sap el motiu pel qual va ser perseguida i assetjada per una companya.

Un cop aclarit el concepte d'assetjament escolar ens centrarem en el motiu de la ponència és a dir l'anàlisi dels factors grupals, organitzacionals i socials que provoquen l'emergència de l'assetjament, el seu desenvolupament i la seva cronificació. Sabem que les causes per les quals un noi o una noia carrega constantment contra un altre company o companya, arribant a crear una situació abusiva de domini, són múltiples. Els estudis sobre aquest assumpte indiquen factors personals, familiars i socials de l'agressor i la víctima, així com factors relacionats amb la cultura escolar.

Factors Grupals

El primer punt que tractarem són els factors que incideixen en els processos grupals, ja que ens interessa aprofundir en les dinàmiques grupals tant del gang d'assetjament com del grup-classe que observa la fustigació. Vam coincidir en acceptar que els grups constitueixen sistemes que al llarg de la vida influeixen en les percepcions, els judicis, els pensaments, les emocions i els comportaments de les persones. Les seves influències, poden ser positives i negatives, com passa en l'assetjament escolar. Anem a veure la influència dels factors grupals en l'instigador de l'assetjament, en els seus còmplices i en els testimonis de l'assetjament.

Assetjador Principal o Instigador. Entenem per assetjador principal al menor que instiga un assetjament, és el que s'envolta d'una camarilla de matons, el que s'alça com a líder dels agressors. Arribar a entendre les causes per les quals un menor es converteix en instigador de l'assetjament a un altre company, ens remet a conèixer els factors personals, familiars i socials que l'han influït. La importància de la família és determinant i això és així perquè el menor ha fet propis els judicis, emocions i comportaments del seu grup familiar; per tant les relacions i sentiments dels pares de l'agressor cap al seu fill són transcendents, ja que modelen comportaments que més tard seran repetits per ell. La característica compartida pels agressors és la manca d'empatia, és a dir, la incapacitat per posar-se al lloc de l'altre. Això es tradueix en la creença que els seus actes no repercuteixen en la persona, consisteix a no comprendre el que l'altre sent i pateix com un turment. Sovint l'agressor pot arribar a pensar que la víctima s'ho mereix, ja que per l'instigador les accions d'aquest li han provocat i han precipitat la reacció intimidatòria. Un altre element important en l'agressor és la impopularitat. A més del grup-familiar el nen assetjador està influït pèl grup d'iguals. Els estudis sobre l'assetjament escolar afirmen que el pinxo és impopular a l'inici del seu primer cas d'intimidació, i que l'objectiu de l'assetjament és aconseguir ser popular en el grup d'iguals. S'assenyala que el agressor líder, malgrat la seva impopularitat entre els companys de classe, aconsegueix amb els seus actes fustigants, que la seva posició en el grup millori, és a dir augmenti el seu reconeixement social. Pretén demostrar davant els altres que és fort al produir por i manifestar prepotència en les seves relacions amb aquells que no pertanyen al seu grup. En els estudis d'Olweus s'afirma que l'assetjador-principal té un alt concepte de si mateix, en contraposició d'altres estudis que afirmen que té poca autoestima. Soc de l'opinió que tots dos tenen raó, vaig a aclarir-ho, crec que el sentiment intern de sentir-se "poc valuós" provoca una reacció defensiva de prepotència i envaniment, per tant entenc que el sentiment de poca autoestima té una traducció en el comportament de envaniment, i recerca de popularitat. És a dir guanyen respecte atemorint altres, un respecte que no es tenen a si mateixos. Al principi, l'agressor es ficarà amb la seva víctima amb maltractaments d'intensitat baixa però, d'acord transcorri el temps i observi que la seva víctima no té protecció, anirà augmentant la intensitat i freqüència dels abusos, creant un cercle viciós d'agressió.

La Camarilla. És coneguda la importància que tenen els amics, el grup d'iguals, per al desenvolupament evolutiu de nens i adolescents. De vegades aquest factor grupal reforça la unió i consistència del grup a través de tercers, els bocs expiatoris, que serveixen per reforçar els vincles d'amistat, clau en la pre-adolescència i adolescència. Per això, el maltractament té el moment de major intensitat i freqüència des dels 11 als 13 anys, si bé és en l'arc d'edat dels 12 als 16 anys on major nombre d'estudis s'han realitzat. El grup d'agressors de vegades es constitueix formalment al voltant de el procés de victimització i actua de mica en mica, creant una consciència col·lectiva en la qual la víctima és cada vegada menys estimada i valorada, el que afavoreix que les agressions augmentin en quantitat i intensitat. En el cas de l'assetjament escolar tant la inclusió activa en un grup d'assetjament així com la complicitat passiva dels testimonis s'explica perquè s'ha interioritzat l'estigmatització de la víctima. Podem dir que l'inici de la formació d'un grup psicològic té lloc quan aquest interioritza una norma social; aquesta norma condiona el judici dels membres i persisteix al llarg de el temps. Tal com ve descrit en el següent relat d'un antic membre d'un gang d'assetjament: "Fa setze anys (tenia dotze) vaig estar directíssimament implicat en l'assetjament cap a una companya. Vam ser jo i dos més. Els professors van intervenir tímidament i els alumnes es van desentendre gairebé íntegrament. Hauria estat impossible fer-nos canviar d'opinió, perquè vivíem en un món a part, i a més ens sentíem orgullosos dels nostres pitjors actes. La passivitat dels companys s'explica perquè la noia queia malament. Quan don A es decideix a perseguir don B, el més probable és que B sigui una persona en certa mesura estigmatitzada prèviament; és a dir, aquest tipus de coses incideixen per llei de la naturalesa sobre els més febles socialment parlant. La noia en qüestió va haver de ser canviada de col·legi".

Hi ha dos elements que incideixen en els membres d'un grup d'assetjament: l'obediència i la desindividuació.

L'obediència: En els processos grupals un element important és l'obediència, aquesta es produeix quan una persona modifica el seu comportament a fi de sotmetre'l a les ordres directes d'una autoritat. Les condicions per a donar-se la obediència són les següents: a) La font d'influència posseeix un estatus superior amb respecte als destinataris de la mateixa. b) Exerceix una pressió explícita (ordenant realitzar conductes que les persones no farien per si mateixes). c) Controla, constantment, el compliment de les ordres (sancionant la resistència).

Desindividuació: Un altre element que intervé és la desindividuació, es tracta d'un procés d'influència social perquè les persones perden la consciència o la percepció de la seva individualitat, passant a percebre's com a membres indiferenciats d'un grup petit o d'una multitud o massa. Aquest coneixement ens proporciona les bases per poder dissenyar estratègies per aturar la persecució escolar.

Una de les primeres accions consistirà en disminuir l'estatus del líder del gang d'assetjament, després cal promoure actuacions tendents a augmentar l'esperit crític dels testimonis passius de l'assetjament i en evidenciar l'estat de submissió al que han caigut els col·laboradors de l'instigador. Per trencar l'obediència grupal cal instar actuacions sancionadores per als assetjadors més agressius. L'aspecte de prevenció serà tractat amb més detall en les conclusions d'aquesta ponència.

Els Testimonis. El grup dels observadors posseeix una influència crucial en el curs dels esdeveniments, ja que en el cas d'oposar-se a les agressions, els assetjadors perdran justificació i poder i hauran d'exercir major nombre d'agressions a més víctimes o desistir en la seva obstinació. Si bé és cert que la por de ser ells mateixos els atacats pels agressors serveix de

barrera psicològica i impedeix ajudar la víctima, amb la conseqüència d'anar-se'n separant de mica en mica de la mateixa. Unes estratègies del centre escolar de sanció als agressors pot influir al fet que els testimonis siguin més solidaris. La por és el que explica el fenomen de la passivitat dels testimonis de la violència entre iguals. Quan els observadors comparteixen un paràmetre moral solidari això pot unir-los en favor d'una convivència digna, així sabran que si opten per la víctima aconseguiran aturar les fustigacions i amenaces, i aquí resideix precisament la seva força. Aquest és el relat d'una nena víctima d'assetjament escolar a on la companyonia entre iguals va pal·liar, en part, els efectes de la violència: "Em passava tots els esbarjos amagada al bany. M'amenaçaven de pegar-me i ho vaig passar molt malament, però vaig tenir la sort de comptar amb amigues que van passar el glop amb mi", explica mentre les seves amigues assenteixen.

Per poder intervenir en casos d'assetjament escolar és bàsic comprendre això dels processos grupals; així el nivell de intervenció grupal inclourà la utilització de mètodes d'aprenentatge cooperatiu - col·laboratiu. La utilització positiva de les interaccions i dels processos d'influència grupal com reforçadors de models positius poden aturar el bullying. Al seu torn els nivells d'intervenció individual hauran de fomentar la millora de la comunicació interpersonal, es a dir, l'entrenament en l'adquisició i millora d'habilitats socials, així com l'entrenament en tècniques de resolució de conflictes, com per exemple, la utilització de la mediació entre iguals (només recomanable en les primeres etapes de l'assetjament) i l'arbitratge (quan l'assetjament és d'alta intensitat), així com entrenaments en millores de l'assertivitat i foment del pensament crític.

En resum caldrà fomentar sentiments d'empatia i a el mateix temps promoure conductes pro-socials. Cal començar a difondre que la unió dels observadors, en una acció decidida d'enfrontar-se als matons, pot aturar l'assetjament escolar.

Factors organitzacionals

El bullying s'inicia en el si d'una institució educativa que té l'encàrrec social d'educar a les noves generacions, no només instruir. Els desencadenants d'un assetjament s'assenten en factors individuals i grupals, però la resolució o la cronificació dels casos dependrà de com reaccioni la comunitat educativa, per això és tant important que puguem comprendre els processos organitzacionals del centre educatiu. Les organitzacions educatives, com tota organització, compten amb cinc components bàsics: l'estructura, els participants, les metes, les tecnologies i el context. L'estructura fa referència a la normativa de centre i als comportaments acceptats. Els participants són tots els membres de la comunitat educativa (docents, director, resta de companys, consell escolar així com les associacions de pares i mares d'alumnes). Les metes venen definides pels objectius educatius, incloent el aprenentatge en valors. La tecnologia fa referència a la metodologia usada. El context abasta tant el centre educatiu com el barri on està inserit.

Un cop apuntades, succintament, les característiques d'una estructura organitzacional és important que aprofundim en dos elements que tenen una gran influència en l'emergència de l'assetjament, en la seva instauració i en la seva cronificació, ens referim a el clima organitzacional i a la cultura de l'organització. En el tema de l'assetjament escolar és bàsic el coneixement de la cultura i del clima organitzacional per poder prevenir i aturar aquestes conductes, no tenir-lo en compte pot portar a el fracàs d'un projecte d'intervenció contra l'assetjament escolar que no hagi comptat amb això en el seu disseny.

Cultura organitzacional: és el marc de referència del centre educatiu, són els continguts (valors, idees) configuren la percepció, la interpretació i les respostes relacionades amb l'entorn. Els elements que la conformen són: la substància de la cultura i les formes culturals. La substància de la cultura fa referència a el sistema de valors i creences compartides i interrelacionats que compten amb una forta càrrega emocional i que poden denominar-se ideologies. Per la seva banda les formes culturals fan referència a les entitats observables (els símbols, el llenguatge, els relats, les pràctiques, etc.), a través de les quals els membres expressen, afirmen, i es comuniquen mútuament la substància d'una cultura.

En les organitzacions és freqüent l'existència de dos o més cultures, que de vegades es denominen subcultura quan coexisteixen amb una altra cultura dominant o formal, i que poden conuiu en harmonia o enfrontades. Molt sovint la cronificació de casos d'assetjament escolar són indicatius d'una subcultura en l'organització educativa. Postulem que quan els casos de bullying no són aturats ràpidament pel centre escolar, això indica una distorsió greu en la percepció de la violència, del que és just i del que no ho és, és a dir, són indicadors de l'existència d'una subcultura consentidora de la violència que conuiu amb una cultura social dominant que sanciona el maltractament a la infància. Ja ho va comentar Olweus (1993) que existien organitzacions educatives amb actituds positives cap a la violència. Tot i que la següent opinió pugui generar oposició, soc de l'opinió que quan la denúncia d'un cas de bullying no prospera i la versió del nen- víctima no compta amb la credibilitat necessària per part de professorat per protegir-lo, cal pressuposar algun tipus de frau o corrupció en el si de la institució escolar.

És per la experiència acumulada pels meus anys d'investigació sobre el fenomen de l'assetjament moral que m'aventuro a fer aquesta afirmació. En aquests casos la cultura organitzacional de la institució educativa no és capaç de percebre la seva responsabilitat, i afirmo que això és així atès que està immersa en algun tipus de violència, que li impedeix ser objectiva. Per justificar la passivitat i la manca de suport al menor agredit, membres de l'organització escolar poden adduir que la violència "enforteix als nens i els fa forts". En algunes ocasions, massa sovint, els centres escolars no han sabut protegir l'alumne víctima d'assetjament escolar principalment per estar immersos en una cultura organitzacional que minimitza les agressions entre iguals, fins i tot en aquells casos en què les lesions han necessitat atenció sanitària. Vegem un exemple: "Tot i que el centre afirma que va ser una baralla. Tres menors han estat imputats per pegar a un altre alumne. Les mateixes fonts van afirmar que l'assetjament "finalment es va convertir en agressions, que el denunciant va patir al pati del col·legi el passat dia 30 de març quan sortia de classe", i que li van provocar "diferents lesions de les que va haver de ser atès en un centre mèdic". Per tot l'anterior podem afirmar que una cultura organitzacional amb valors de respecte i convivència no deixarà prosperar l'assetjament escolar a les seves aules.

Clima organitzacional: el clima de l'organització està constituït per les percepcions compartides de les polítiques, les pràctiques i els procediments, tant formals com informals, i representa un concepte global indicatiu de les metes organitzacionals i dels mitjans apropiats per assolir-les; és a dir, els membres comparteixen la manera en què són les coses al voltant. El clima organitzacional influeix en les actituds que les persones desenvolupen pel que fa als actors, els estímuls o les situacions a què s'enfronten, així com, en les seves interpretacions sobre el que perceben i en les seves conductes o respostes. El que les persones interpreten com a real és real per a elles i és real en les seves conseqüències. Un altre exemple: "El nombre d'alumnes que la van aïllar "es va anar fent més nombrós i a la fi del curs li quedaven molt pocs amics. Estava mal

vist en el grup estar amb ella". A la nena, li llançaven correctors i li desapareixien objectes que "casualment" apareixien quinze dies després damunt de la seva taula".

Hi ha tres dimensions que defineixen el clima: a) Les relacions interpersonals (que poden ser de respecte, consideració, cortesia ...). b) La seguretat psicològica o la manca d'ella (amb amenaces per a l'autoestima i el benestar psicològic). c) Els mecanismes organitzacionals (que poden anar encaminats a donar suport a la víctima i sancionar els executors. Aportem el relat d'una víctima d'assetjament escolar a on tota l'atmosfera era sustentadora de l'assetjament.

"Tot i tenir una minusvalidesa del 47% per "intel·ligència límit", com ell mateix reconeix, era un dels que treia les millors qualificacions de el curs, "jo era el que més estudiava, perquè em gastava diners en desplaçaments a l'institut i volia aprofitar-ho". José Carlos tampoc va trobar suport en la seva família. Als set mesos de l'assetjament psicològic li va comentar a la seva mare el que passava i va pensar que eren coses de nens. "Quan vaig insistir, ella va cridar per telèfon i va parlar amb un representant de Consell Escolar i aquest representant li va dir que jo era molt dolent, "contestón", que el que explicava era mentida. Es cobrien els uns als altres i la meua mare no em va donar suport". Afirma que se sentia indefens, sol i com si fos un empestat. Sis anys després de viure en un infern diari d'insults, desqualificacions, solitud, marginació, clatellots constants al clatell per part dels seus companys; en la soledat més absoluta ja que no va trobar suport en ningú, ni docents ni familiars, José Carlos s'ha atrevit a donar a conèixer el calvari que un dia rere l'altre va haver de suportar per fer realitat un dels seus somnis: obtenir el títol de formació professional com a tècnic en carrosseria, xapa i pintura de l'automòbil".

Per tant l'actitud de l'escola i el clima de relacions interpersonals i de respecte entre els seus membres és un factor molt important. Les escoles que permeten i afavoreixen que els alumnes comuniquin les seves dificultats i en què aquests es senten escoltats seran capaços de prevenir i intervenir quan comencin les fustigacions. L'agressor sabrà que hi ha una clara oposició a les accions de prepotència i agressió que vulgui realitzar. Així, cal promoure la potenciació de climes de civilitat en l'organització, és a dir que fomentin la seguretat psicològica. Per això caldrà l'establiment de canals i pautes de comunicació eficaços entre tots els actors i sistemes implicats. També caldrà implementar el disseny de programes de prevenció de l'assetjament escolar i programes de suport de l'alumne víctima quan no s'ha pogut evitar l'emergència de la violència entre iguals. Tenint en compte els punts anteriors, perquè una institució escolar pugui prevenir l'emergència de casos de violència entre iguals en el seu si o bé perquè pugui acabar amb l'augment de casos d'assetjament escolar o bullying existents, caldrà que implementi unes estratègies d'intervenció encaminades a incidir en la cultura de l'organització escolar de tal manera que comportés una variació, més positiva, del clima escolar.

Per tant podem afirmar que la intervenció organitzacional consistirà en la adquisició i potenciació de cultures (valors, creences) de respecte, tolerància i valoració de la diversitat. Això es podrà aconseguir a través del disseny de programes d'educació en valors que fomentin una cultura de la convivència i també en la utilització d'estils de lideratge situacional i transformacional, que sense descuidar l'exercici de la disciplina i el control a l'aula permetin motivar i estimular els estudiants cap a metes positives de rendiment i de relacions.

Factors Socials

Els centres escolars i la comunitat educativa no són ens aïllats, sinó que estan immersos en un barri o en un poble, és a dir que en formen part i estan subjectes als processos socials que tenen

lloc en aquest entorn proper. Tant la conceptualització de la violència com l'aprenentatge de conductes violentes estan fortament influïdes pel tipus de valors socials que imperen en aquest entorn social. L'existència de prejudicis racials, ideològics o d'un altre tipus en el si d'aquest entorn proper al centre escolar influirà en l'evolució d'un cas d'assetjament escolar i en el suport que el nen-víctima i la seva família puguin rebre de la seva comunitat social. A més aquesta influència social en valors ve reforçada pels suports que reben algun tipus de comportaments i també la sanció que reben altres. He aportat bastants exemples d'assetjament escolar en què la víctima ha estat desatesa de sistema de protecció, ara vaig a relatar un cas en què la víctima i la seva família (la mare en aquest cas) van comptar amb l'ajuda dels testimonis de la violència i de les forces de l'ordre, és a dir la societat va actuar com a prestadora del deure d'auxili. Exemple: "En aquesta ocasió han estat els veïns els que han alertat les autoritats. A la sortida de les classes un grup format per entre 30 i 40 persones, entre alumnes, ex-alumnes, amics i gent simplement amb ganes de buscar merder, han acorralat a un alumne de l'institut. El jove assetjat, d'origen rus i que anava en aquell moment acompanyat per la seva mare, ha patit insults, cops i fins i tot han arribat a ficar-lo sota d'un vehicle fins que per fi, la presència policial ha persuadit als 'matons'.

Per seguir tractant el tema dels processos socials que influeixen en l'assetjament escolar cal que nomenem a la televisió. Les noves generacions han tingut un model de referència important en els mitjans de comunicació, especialment la televisió i darrerament les xarxes virtuals d'internet, que en certa mesura, han completat l'aprenentatge de normes socials, abans proporcionades en el si familiar. Els últims estudis sobre la violència a la televisió, apunten que el nombre de morts i assassinats contemplats pels espectadors televisius són molt nombrosos; per tant podem assenyalar que les noves generacions han estat observadors passius de models violents. L'observació de models violents televisius podria explicar, en part, l'emergència de l'assetjament escolar. I això és així perquè hi ha uns processos d'aprenentatge social denominat observació de models o aprenentatge vicari, que consisteix en l'adquisició d'informació, conceptes o pautes de conducta per mitjà de l'observació del comportament d'altres persones i de les conseqüències dels seus actes. Així, si algú observa que una persona, realitzant determinades conductes, obté resultats valuosos (o reforços positius), qui observa pot aprendre i adquirir aquestes conductes a l'haver comprovat que permeten l'assoliment dels objectius valorats (Alcover de la Hera). Vegem un exemple: "Em deien boig perquè tartamudejava bastant i de vegades es dirigien a mi com si fos ximple o subnormal, constantment em donaven clatellots al clatell els meus companys. En una ocasió em van donar un clatellot davant del professor, jo em vaig quedar mirant-lo per veure si reaccionava, però no va dir ni piu, va fer com un somriure i punt". L'aprenentatge social pot ser utilitzat no només per explicar l'adquisició de les conductes negatives o indesitjables, sinó també per reduir-les. Per tant l'observació de models que obtinguin com a conseqüència de la realització de conductes d'assetjament o maltractament reforços negatius (càstigs, sancions, rebuig, pèrdua de relacions o estatus, etc.), permetrà aprendre que aquestes conductes no permeten obtenir cap recompensa (Alcover de la Hera).

Per tant la intervenció social tendent a fer disminuir l'emergència de l'assetjament escolar en els centres educatius haurà de basar-se en el foment de models positius que afavoreixin la seva adopció mitjançant processos d'aprenentatge social. Això inclou el foment de valors de respecte, tolerància i valoració de la diversitat. Aturar l'assetjament escolar consisteix, en primer lloc, en l'establiment de xarxes de suport social per a les víctimes de conductes violentes a les aules, i en segon lloc en l'establiment de sistemes legals de sancions per a les conductes d'assetjament i maltractament. Heus aquí un altre exemple d'una bona intervenció social en un cas d'assetjament escolar, relatat per la mare de la víctima, un nen de 12 anys. "A casa, jo vaig

ser la que em vaig adonar. Companys del meu fill, tots de 12 anys i en aparença modèlics, el van sotmetre a un setge constant. Un cop vaig haver informat al seu tutor, va col·laborar juntament amb l'equip de psicopedagogia per a resoldre el problema". En aquest exemple tant la família, el tutor així com els equips especialitzats escolars van actuar correctament.

A més de l'aprenentatge televisiu de models violents, hem d'incidir en un altre aspecte interessant de la societat occidental actual caracteritzada per un alt grau d'hipocresia social. Els nens i joves estan influïts per la doble moral social, que s'evidencia tant en la publicitat de productes de consum com en l'exercici de la política, que es concreta en l'aprenentatge de models d'engany donat la impunitat amb què es desenvolupen els que així operen. Podem afirmar que les noves generacions tenen referents socials inadequats, atès que per observació estan aprenent models violents i d'engany.

Homenatge en el lloc de la muralla on va morir Jokin

CAS Jokin

La autòpsia practicada al cos de Jokin, el noi de 14 anys que es va llançar des de la muralla de Hondarribia (Guipúscoa) el passat 21 de setembre després de sofrir durant mesos l'assetjament d'un grup de companys de classe, confirma las sospites de la seva família. Els forenses van trobar fins a cinc zones del seu cos amb clars signes de haver rebut nombrosos cops uns vuit dies abans del suïcidi. La fiscal de Menors de San Sebastián ha ordenat a la Ertzaintza (policia basca) que investigui el que va passar. Vuit companys de Jokin han estat expulsats temporalment del institut de Hondarribia.

Anàlisi Cas Jokin

Per a l'anàlisi del cas m'he basat en les dades aportades en la sentència (7) i també en altres fonts com les notícies periodístiques relatives al cas (8), les dades obtingudes per la meua amistat personal amb els pares del nen mort, i el relat d'antics alumnes del mateix institut apareguts en fòrums d'internet (2).

Antecedents: En el mateix institut on va estudiar Jokin han existit altres casos d'assetjament escolar anteriors al seu. Cal destacar que aquests assetjaments van ser portats a terme pel mateix grup de nens- assetjadors, que van comptar amb la mateixa complicitat per part dels docents, i que es va concloure amb la desaparició de les víctimes de centre educatiu, per trasllat a altres centres escolars. Vegem el relat aparegut en un mitjà de comunicació:

“Els companys de classe de les dues noies, inclosos els vuit presumptes assetjadors de Jokin, van començar a pressionar cridant-les "arruïnades" o "drogoaddictes". La nena explica que “Abans estava acompanyada, pels meus germans grans, però després em trobava sola en tot moment. M’insultaven en els esbarjos, al sortir de classe i també dins la classe, davant d’algun professor, que feia com que no veia res”, va declarar la jove. Donat el caire que prenien els esdeveniments, els pares d'aquesta jove van decidir la passada Setmana Santa, uns mesos abans que finalitzés el curs, treure a la seva filla de l'institut. Segons diuen, la seva filla "no podia més". La noia assegura ara que, després de la seva marxa, els que l'assetjaven a ella van passar a acarnissar-se amb Jokin. Les dues nenes assetjades pertanyien a una família de quatre germans que havia patit un daltabaix econòmic, de aquí l'insult de "arruïnades" que rebien. Transcrivim el relat aparegut en un altre diari. “M’insultaven en l'hora del pati, al sortir de l'escola i també en les classes, davant d'algun professor, però feien com que no sentien”, va denunciar ahir una exalumna del mateix institut de Jokin. Els seus companys de classe van començar a pressionar a ella i a la seva germana cridant "arruïnades" i "drogoaddictes" i insultant-les. La noia va explicar que a ella "li va tocar la primera" i que després van anar a per Jokin, el jove de 14 anys que es va suïcidar i amb el qual va coincidir a classe fins a 2003. La noia recorda com Jokin era un dels pocs que li parlaven, encara que "només quan estava tot sol", perquè si ho feia en companyia dels seus assetjadors a Jokin "el miraven malament”.

Aquestes declaracions que van sortir en els mitjans periodístics, van ser després desmentides pels pares de les nenes, i es sospita que van rebre amenaces. En elles cal destacar la passivitat del professorat per una banda i la reiteració de les accions de fustigació. Un cop vistos aquests antecedents anem a analitzar el cas de Jokin, el menor de 14 anys que es va suïcidar i que arran d'aquest fet es va desencadenar la preocupació d'Espanya per tema de l'assetjament escolar.

Inici de l'Assetjament a Jokin: L'excusa esgrimida es relaciona amb una activitat d'estiu a on van ser descoberts alguns dels assetjadors juntament amb Jokin fumant porros. La notificació dels monitors als pares va ser interceptada per tots els alumnes excepte per Jokin i aquest fet va ser el que va motivar que se li cridés "xivato" i es desencadenés l'assetjament escolar. Van aprofitar que pertanyia a la seva mateixa “colla” per retreure-li el seu comportament a l'estiu, increpant i donant-li empentes, acompanyat per la resta del grup, de manera que van haver de ser separats. Un altre es va dirigir a Jokin per demanar-li explicacions de l'estiu, el va insultar i li va pegar un cop de puny a la cara que li va originar una ferida sagnant en la boca.

Els pares dels nens que van interceptar les notificacions mai han agraït a la família de Jokin la informació sobre aquest fet que proporcionava la detecció d'uns hàbits tòxics per a la salut dels seus fills amb un perill de habituació. La majoria dels pares estarien agraïts que s'aturés a temps actuacions que poden perjudicar la salut dels seus fills, en canvi els pares dels nens-assetjadors mai van agrair aquest fet, sinó al contrari van arribar a increpar la mare de Jokin per posar-los sobre avís.

Agressions reiterades contra Jokin: Del text extret de la sentència judicial es constaten l'alt nivell de violència que exercien els membres del gang assetjador i la manca absoluta d'empatia. Transcrivim: “El mateix van fer la resta del grup, tant els que estaven a la mateixa aula,

fonamentalment Hasier i Iker, com a diferents aules (Jon U., Ion T. o Josu M.) doncs aprofitaven els acabaments de les classes per acudir on era Jokin i després d'insultar-lo: "xivato, caganer", li clavaven empentes i "chetas" (carxots amb la mà al cap). Això ho feien dos o tres vegades al dia. Per evitar ser vistos pels professors Beñat A. vigilava perquè ningú s'acostés i en altres ocasions era Iker E.

Indefensió: Els mateixos nens que agredien a Jokin ja havien agredit anteriorment a altres alumnes (veure antecedents). Jokin havia estat testimoni de la impunitat amb la qual els assetjadors operaven en les seves agressions a altres alumnes, d'aquí la seva incapacitat per defensar-se ni denunciar la situació. A més Jokin sabia, el mateix que molts, encara que va ser poc difós en els mitjans (9), que alguns dels integrants del grup-assetjador eren fills de professors de l'institut i per això comptaven amb el suport tàctic de professorat. Per tant Jokin estava immers en un procés psicològic de indefensió apresada. Vegem un altre relat: "En un canvi de classe, Odei B. va tornar a increpar i agredir Jokin, ficant-se en mig Olatz, a qui Jokin li va dir que no anava l'assumpte amb ella, però Olatz li va propinar a Jokin una bufetada a la cara, i a continuació Odei B., Hasier S. i Iker E. també van pegar cops de puny i van insultar a Jokin". Jokin no es defensava d'aquestes agressions i insults.

Complicitat dels Testimonis: els observadors de l'assetjament es mantenen al marge i no presten ajuda. Els alumnes són també coneixedors de la impunitat amb la qual opera el grup d'assetjament. Trascrivim. "Jokin a l'ésser vist per aquest, se li va acostar i li va dir "tu què fas en aquesta classe que la vas a contaminar", li va donar una empenta lligant contra el paraigüer on va rebre cops de peu a les cames i cops a les espatlles i abdomen. I Hasier S, aquest últim va ser vist quan propinava un cop de peu per l'esquena a Jokin que es trobava a classe, d'esquena i sense possibilitat de reaccionar davant el cop que anava a rebre".

Complicitat del Professorat: En la sentència judicial apareix una dada que evidencia la complicitat de l'equip educatiu, apareix un exemple on la professora es creu la versió de l'instigador, ni tan sols és contrastada amb el propi Jokin. Aquest es veu acusat per l'instigador que menteix descaradament davant de tota la classe, i que actua com un "xivato" de forma pública. La paraula "xivato" era un qualificatiu amb el qual humiliava a Jokin; cal ressaltar aquest fet perquè demostra com l'instigador d'un assetjament utilitza dues vares diferents de medir, una per a mesurar la seva actuació i una altra la de la seva víctima. El 15 de setembre de l'any 2003, coincidint amb el primer dia del curs escolar, Jokin, es va sentir indisposat per un problema intestinal que va provocar una defecació involuntària a la classe. Aquest fet va motivar que els dies següents, dues setmanes aproximadament, rebés burles i insults dels seus companys. El dia 15 de setembre, coincidint amb la data en que Jokin va tenir el seu problema gastrointestinal del curs passat, en la primera hora de classe es van tirar rotllos de paper higiènic al voltant de la seva taula, Josu M. va agafar dos rotllos de vàter i se'ls va posar damunt de la taula. Quan va aparèixer la professora va preguntar qui els havia llençat i Odei B. va indicar que Jokin, de manera que la professora va ordenar a Jokin i als que estaven al seu costat que els recollissin.

Reacció dels pares dels nens agressors després del suïcidi: Després que es difongués la notícia del suïcidi de Jokin, els pares dels nens agressors van emetre un comunicat; mitjançant l'emissió d'un aquest comunicat públic els pares dels nens agressors van minimitzar la conducta dels seus fills, van posar en dubte la protecció a la víctima pels seus propis pares i van infravalorar les conductes vexatòries i agressives protagonitzades pels seus fills: "Els nostres fills han estat amics de Jokin i com en totes les quadrilles van tenir els seus més i els seus menys". Fins i tot en el redactat de la sentència judicial es recull l'actuació dels pares dels nens agressors, cito

literalment: "Actuant d'aquesta manera, a més de mostrar una falta d'empatia amb el patiment de la víctima i la seva família, es des-responsabilitza als menors agressors".

Per tot l'anterior ens atrevim a aprofundir en l'anàlisi dels processos grupals, organitzacionals i socials què van desencadenar l'assetjament a Jokin.

Procés grupal- L'anàlisi del grup ens remet al fet que els vuit assetjadors formaven part d'un mateix grup o quadrilla. Mitjançant un procés grupal, (realitzat bastants anys abans de l'assetjament a Jokin), aquests vuit alumnes s'havien convertit en grup-psicològic a les ordres d'un capítost que ordenava als seus integrants l'exercici de la violència entre iguals. Els casos anteriors a l'assetjament de Jokin on aquest grup agredia són nombrosos, per tant una de les característiques identificatòries d'aquest grup consistia en les accions de fatxenderia, que realitzaven gairebé diàriament. Era tal la unió del grup al voltant de la figura del boc expiatori que van trigar amb prou feines 2 mesos de passar d'assetjar les nenes (veure antecedents) a assetjar Jokin.

L'estigmatització de la víctima, en ambdós casos, és palpable; per això el grup assetjador fa servir un element real i el magnifica per estigmatitzar, en el cas de les nenes el qualificatiu de "arruïnades" es basava en el daltabaix econòmic que havia patit la família, i en el cas de Jokin el epítet "caganer" recordava un episodi d'incontinència de l'infant al prohibir-anar al lavabo quan ho va sol·licitar al professor per trobar-se indisposat. La norma escolar de no sortir de classe no podia ser desobeïda ni tan sols per una indisposició de l'alumne, això ja ens remet a una certa insensibilitat en l'aplicació de la normativa escolar.

En l'anàlisi dels diferents episodis relatats en la sentència judicial, es comprova que el nen instigador no és el més violent físicament sinó que es recolza en els seus amics que actuen com matons. En aquest grup el líder té un estatus superior, ordena les agressions i sanciona el seu incompliment. Tant en el cas previ, el de les nenes, com en el de Jokin els observadors es mantenen al marge, els testimonis mestres i alumnes deixen a les víctimes a la seva sort. Tots els elements indiquen una falta d'empatia en els agressors però no és fins després de la mort de Jokin que s'evidencia la falta d'empatia de les famílies dels nens agressors, tal com es reflecteix en la mateixa sentència.

Procés Organitzacional- L'anàlisi organitzacional de la institució ens remet al fet que la cultura organitzacional del centre educatiu era tolerant amb la violència, sent un dels seus valors dominant la llei del més fort. Aquest grup comptava amb el consentiment tàcit del professorat. Es fa difícil comprendre que haguessin pogut agredir durant més de dos anys a unes nenes sense que es prenguessin mesures o bé que portessin un any agredint constantment a Jokin sense que tampoc s'haguessin adonat. Hi ha suficients dades que donen constància que el grup d'assetjament va estar durant més de tres anys agredint companys de l'institut, amb l'agreujant, en el cas de les nenes d'haver estat presenciats per professors que no van fer res. El sentit comú indica que el grup comptava amb suports dins el professorat, probablement per tenir familiars en l'equip de docents de la institució. Per tot el que anterior inferim que el clima escolar no aportava seguretat psicològica als seus alumnes, que quedaven a mercè dels agressors sense cap tipus de protecció per a la víctima ni tampoc cap sanció per als violents.

Anàlisi social. El grup d'assetjament tenia el beneplàcit social de la seva existència, ja que funcionava com a "quadrilla", sent aquesta una figura que forma part de l'entramat social de la societat basca. Hi ha un altre element social que ajuda a comprendre la passivitat del professorat davant els comportaments violents dels alumnes, i aquest té a veure en la justificació social de l'ús de la violència per part de la societat basca. Ningú s'enganya, i tots saben que hi ha dos

subcultures dins de la societat basca, que es concreta en un ús diferenciat de llocs de reunió i d'oci, a més, aquest ús diferenciat és exclouent de l'altre. Es pot afirmar que hi ha una fractura social a l'interior d'Euskadi, els uns i els altres, tots dos exclouents i generant un alt nivell de crispació social, que molt sovint va acompanyada de l'ús de la violència. Quan en una societat es disculpa la violència, el pertànyer a alguna d'aquestes subcultures comporta una complicitat en l'ús de l'agressió a "l'altre", al diferent, el que "no és com nosaltres". No hi ha dubte que en el cas de Jokin s'identifiquen molts elements que vaticinaven una cronificació de l'assetjament, el que explica la sensació de "sense sortida" que va portar a l'adolescent a suïcidar-se dos dies abans de complir els 15 anys.

Conclusions

L'anàlisi dels processos grupals i socials de l'assetjament escolar ens proporciona un coneixement dels elements del fenomen tant els que intervenen en el seu desenvolupament com els que fomenten la cronificació de la mateixa. Sabem el que hem de fer per tallar amb l'assetjament escolar, però no acabem de fer-ho, per això per concloure vull aturar-me a analitzar els motius que fan que la nostra societat no aconseguixi posar els mitjans necessaris per erradicar definitivament aquesta greu situació de maltractament a la infància en les nostres societats occidentals. Soc del parer, que el que impedeix resoldre el problema de l'assetjament escolar és la negació a assumir el problema per part de la societat, per la qual cosa implicaria de canvi en valors i en compromisos ètics. Hi han masses casos de menors assetjats en els quals apareix una excessiva passivitat dels mestres, i de la resta de la comunitat educativa, en definitiva hi han masses nens-víctimes obligats a abandonar el seu centre escolar quan hauria de ser el líder-assetjador el que tingués de marxar. A tota la situació anterior s'afegeix un element nou entre les persones amb responsabilitat per poder aturar la bullying, es tracta de l'existència d'una fixació sobre els estudis estadístics amb el consegüent ball de xifres (10) entre uns estudis i altres, que actua com una cortina de fum del fenomen tenint com a conseqüència un debat centrat en els estudis sobre el fenomen, en lloc de alarmar-se del patiment del nen-víctima. La negació a acceptar la gravetat del problema es dona en tots els estaments implicats: s'inicia entre els agressors negant la injustícia de la fustigació, després es tolera per la comunitat educativa minimitzant els seus efectes, i es segueix amb una deixadesa social del deure de protecció a la infància maltractada. En aquest procés de negació no hi han elements de mala fe per part de l'organització ni de la societat, del que es tracta és de l'existència de mecanismes de resistència que dificulten el seu reconeixement.

Totes les persones que s'enfronten a un cas d'assetjament escolar poden tenir aquestes resistències. Aquestes resistències es tradueixen en tres tipus de manifestacions: normalització, minimització, i modelatge. La normalització del fenomen ve avalada per l'argument que l'assetjament escolar "ha existit sempre", en definitiva es pretén transmetre que és un fenomen habitual o "corrent" i per això acceptable. La minimització es tradueix en treure-li importància al fenomen mitjançant la negació de percebre el gang d'assetjament com un grup sectari amb l'argument que "són nens". Un altre element que impedeix aturar el fenomen es basa en l'existència de models adults violents. Per tant les manifestacions que demostren que hi ha resistència per comprendre la gravetat de la situació seran les següents: "l'assetjament ha existit sempre", "són nens" o bé "no n'hi ha per tant" argument que justifica el modelatge. Anem a veure-ho amb més detall.

1) Normalització de l'Assetjament Escolar: "El bullying ha existit sempre". El que alguna cosa hagi existit sempre no és justificació que hagi de seguir existint, si es dona el cas que la societat considera que això no és bo i per tant ha de canviar-se. Cal rescatar el dret a canviar si és a millor. De tota manera sembla ser que tot i que el fenomen ha existit sempre ara es donen més casos. Vegem alguns exemples d'assetjament escolar d'èpoques anteriors comptats per les seves víctimes, adults en l'actualitat: "El cas de Jokin em va fer retrocedir uns 8 anys. Em vaig trobar de nou a l'escola del meu poble, a la meua classe de vuitè d'EGB i em vaig tornar a veure les cames i els braços plens de blaus. La meua cadira plena de escopinades i vaig sentir els insults que m'han continuat turmentat des de llavors. I és que jo crec que els que hem patit les burles, pallisses, ... en anys d'adolescència no ho esborrem. Són imatges que ocultem, que volem tancar en l'últim calaix de la nostra memòria, però el calaix es torna a obrir davant de situacions com aquestes". Un altre comentari. "Soc antiga víctima d'assetjament escolar (avui anomenat bullying) a València fins a l'any 1988 (avui tinc 31 anys) i m'agradaria saber com i on puc col·laborar perquè el que em va passar a mi deixi de passar a molts nens. Em dol que hagin hagut de sortir a la llum pública casos com el de Jokin o de Mª Cristina (d'Elda) perquè la gent es mobilitzés. Ningú sap millor que jo pel que estaran passant aquests nens. Ningú s'ho imagina ni s'imagina pel que passem els que ho hem patit. Jo vaig arribar a provocar les burles als 12 i 13 anys. Així que em passava els esbarjos sola, aïllada, com empestada. Necessitava el contacte amb la gent i sabia que encara que em fessin mal, hauria alguna novetat aquest dia (vull que us imagineu dos esbarjos per dia, l'un de 30 minuts i el segon de 3 hores, i ara ho multipliqueu per tots els dies d'un curs escolar i, després, pels 8 anys que durava l'EGB. Imagineu-creixent sola, aïllada, empestada, entre cops i burles durant tot aquest temps i pregunteu per què ho vaig fer. Després vaig pensar en suïcidar-me (com Jokin o Maria Cristina) però no vaig tenir valor, em feia por el dolor de la mort i, afortunadament no ho vaig fer però vaig quedar marcada per sempre.

2) Minimització: "Són nens" (referit als agressors). Moltes de les situacions actuals d'assetjament cursen amb la negació, per part de la majoria dels adults, d'acceptar que el grup d'assetjament o gang té un funcionament semblant al de les sectes. Això es manifesta en la dificultat d'acceptar als agressors com matons. Hi ha comprensió del professorat i de la resta de la societat dels violents, se'ls identifica com "menors" i això comporta molt poca empatia cap a la víctima. La víctima també és menor i a més és innocent, i sovint se li fa responsable a ella del que li passa mitjançant el mecanisme atribucional. Fins que les persones, amb una certa responsabilitat en el tema, no es consciencien de la gravetat del tema i del que violents que arriben a ser els nens assetjadors, no hi ha possibilitat de aturar el bullying. No hi ha dubte que el procés grupal d'un gang d'assetjament s'assembla al què té lloc en el si de qualsevol grup sectari. Heus aquí un exemple de les vicissituds que va haver de passar un antic membre d'un gang d'assetjament per apartar-se de el grup. Escoltem-l'ho: "Amb tot just 12 anys es reunien d'amagat als voltants de l'escola a fumar porros. Organitzaven bretolades i sempre tenien algun comentari graciosos alhora que ofensiu per als que no eren del seu grup. Així funcionava una colla de nens aparentment normals, alumnes d'un centre escolar de la província d'Alacant. Tenien atemorida a la major part dels seus companys. Però no tots se sentien a gust amb aquest comportament i un bon dia un d'ells, que prefereix quedar en l'anonimat, va decidir buscar nous amics. Aquesta decisió va marcar el principi del seu particular infern. Els seus antics col·legues van començar a assetjar-lo en qualsevol cantonada de l'escola: amenaces, cops, pressió perquè fes el ridícul dins de les classes. S'asseien darrere d'ell per posar-lo nerviós quan li preguntava el professor i així aconseguien que li posés males notes". Explica una persona de l'entorn del menor assetjat: "Va pagar un alt preu per voler deixar aquesta colla tan conflictiva", i afegeix: "Dia rere dia

l'increpaven, el deixaven malament davant de la resta de companys i li avisaven que si "algú s'assabenta d'això sabrem que has estat tu ... així que prepara't".

3) Adults com a models. Més sovint del que volem acceptar els menors estan aprenent uns models violents i d'engany a través del procés de modelatge de conductes. Us aportem un exemple d'una actuació inconscient per part dels mestres que van incitar un assetjament escolar. La nena assistia a un col·legi públic d' Hellín des de feia sis anys, on estava "totalment integrada" i on no havia tingut cap tipus de problema. No obstant això, un dia va ser tret a mig de la classe perquè una estudiant de Psicologia en pràctiques li fes un test i aquí van començar les burles i el "rebuig", que es va anar "estenant cada vegada més", per part d'alguns companys". Al moment de treure-la de classe van començar a mofar-se d'ella, va assenyalar el pare segons el testimoni que li han ofert diversos alumnes. Per a alguns dels estudiants, "quedava que era una psicòloga" la que "estava tractant" la nena. Aquestes proves, realitzades sense consentiment patern -- segons consta en la sentència-- "van desencadenar un rebuig" i els companys "van començar a veure-la com una cosa diferent, com si ella necessités un tractament, i van començar a rebutjar-la".

A la prevenció, modificació i erradicació de l'assetjament escolar cal que intervinguin tots els actors i sistemes implicats, considerant, com s'ha defensat aquí, que els contextos escolars i educatius constitueixen sistemes socio-ecològics on tots els subsistemes es troben íntimament relacionats. En conclusió les mesures preventives que Olweus, pioner en l'estudi de l'assetjament escolar, va dissenyar ja apuntaven a aquesta visió soci ecològica ja que actuaven en àmbits diferents: l'escola, l'aula, l'agressor i la víctima, i també els pares. Moltes de les estratègies que van ser suggerides en els seus treballs tenen relació amb les investigacions sobre l'eficiència i la millora de l'escola. El programa de prevenció que va provar el Dr. Dan Olweus amb bons resultats es va basar en la creació d'un clima afable a l'escola, que implicava expressar un genuí interès en els alumnes. A més, es va desenvolupar un major control durant l'esbarjo i els àpats, reunions amb el personal del col·legi i els pares, i es van establir regles clares contra la fustigació a les classes, així com es van dur a terme converses molt serioses amb els fustigadors, les víctimes i els seus pares. Les característiques que faciliten que els programes de prevenció funcionin, es basen en nou punts: 1) L'existència d'una atmosfera (clima organitzacional) que desanimi els actes d'intimidació; 2) La realització d'enquestes als estudiants per avaluar l'abast del comportament fustigant; 3) Cursos de capacitació per al personal de la institució amb la finalitat de preparar-los per a la detecció del fenomen; 4) L'existència de regles coherents que sancionin les conductes violentes; 5) Implementar activitats d'aula per debatre temes relacionats amb comportaments agressius; 6) La integració de temes de prevenció de riscos laborals i escolars; 7) Realitzar un treball individual i grupal tant amb els nens que han estat assetjats com amb els agressors; 8) Involucrar els pares en activitats de prevenció de l'assetjament escolar; 9) Existència de grups de docents encarregats d'ampliar el coneixement i la motivació del personal sobre el tema de l'assetjament escolar. Les investigacions demostren que és possible aconseguir una disminució en els problemes de fustigació i vexacions a l'escola i de les conductes antisocials associades mitjançant un programa d'intervenció adequat. Aquest es pot elaborar per mitjans senzills i no costosos, pel fet que estan basats en canvis en les actituds i rutines escolars. En les investigacions d'Olweus es va destacar la importància d'uns valors de conducta comuns, d'una visió consistent de l'escola, d'un acord en un conjunt de principis, d'un pla a llarg termini i de la implicació dels pares per acabar amb un procés de victimització, que de cap manera ha de prosseguir. Desitgem que aquesta ponència hi ha contribuït a això.

NOTES:

(1) Basat en el treball del professor Carlos Alcover de la Hera titulat "Processos grupals i conductes agressives i d'assetjament "bullying " presentat en el primer Congrés de Patologies derivades de l'Estrès. Tarragona. Novembre 2005.

http://www.feriarelajate.com/congreso_05.html.

(2) Fòrum de Jokin <http://miarroba.com/foros/ver.php?foroid=25.866&temaid=2.707.916>

(3) Fòrums de la Plataforma d'Afectats per Mobbing-PAM <http://www.forosdelmobbing.info/>

(4) El Model de Susan Swearer i Dorothy Espelage contempla: nen-família-escola-comunitat i societat. Aparegut en el llibre: "Bullying in American Schools" (2003). <http://www.icvp.org/downloads/Conf05EspelagePowerPoint.pdf> i en "Actes de molèstia o intimidació a les escoles americanes. Una perspectiva soci ecològica sobre la prevenció i la intervenció" (2004) 1, Developing a Strategic Anti-Bullying School-Based Program http://www.illinoiscec.org/downloads/Fall2006_Presentations/espelage2006keynote.ppt#287,

(5) Dan Olweus. Definició. http://www.lp.edu.pe/l_trahtemberg/otros/diarg290505.htm

(6) Font: Informe Cisneros X realitzat pels investigadors Araceli Oñate i Iñaki Piñuel. <http://www.acosomoral.org/polemicX.htm>

(7) Sentència Jokin [http://www.acosomoral.org/documentos/Sentencia_Jokin%2020copia%5B1%5D.doc\(8\)TxokoJokin](http://www.acosomoral.org/documentos/Sentencia_Jokin%2020copia%5B1%5D.doc(8)TxokoJokin) <http://www.acosomoral.org/indexjokin.htm>

(9) "Els assetjadors són fills de professors" a "Bullying: una por de mort". http://www.gh.profes.net/especiales2.asp?id_contenido=44.583

(10) Ball de Xifres <http://argijokin.blogcindario.com/2006/10/04927-donen-Olweus-la-mediacion-es-injusta-equipara-a-victima-i-verdugo.html> ADRECES D'AJUDAT est per Amèrica Llatina: Escala validada "Escala d'Agressió entre parells per a adolescents i principals resultats" Autors: Cajigas, Kahan et al.

Tota reproducció ha de citar l'autora i la font.

© Marina Parés Soliva - www.acosomoral.org